LUKEMISEN VAIKUTUKSET MAAILMANKUVIIN

FT, dosentti Anna Helle

Yliopistonlehtori, Turun yliopisto

anna.helle@utu.fi

Miten kirjallisuus vaikuttaa lukijoihin?

Kirjallisuus voi vaikuttaa lukijoihin, heihin maailmankuviinsa ja sitä kautta maailmaan monin eri tavoin:

- ruokkimalla mielikuvitusta
- tarjoamalla tietoa
- synnyttämällä tunteita
- herättämällä empatiaa muita kohtaan.
- Vaikutus ei kuitenkaan tapahdu automaattisesti eikä aina sillä tavoin kuin voisi olettaa.
- Olemme tutkineet kirjallisuuden vaikutuksia nuoriin lukijoihin Kirjallisuus ja lukeminen ilmastokriisin aikana -hankkeessa.

Esimerkkejä vaikuttavista kirjoista

- Teokset, joilla on ollut lukijakuntaan todella voimakas vaikutus, liittyvät aina johonkin historialliseen käännekohtaan, jossa kytee muutos.
- Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* (1959–1962)
  - vaikuttanut suomalaiseen historiankirjoitukseen ja eheyttänyt sisällissodan repimää kansakuntaa
- Minna Canth: *Työmiehen vaimo* (1885)
  - johti lakimuutokseen
- Anni Kytömäki: *Margarita* (2020)
  - uhanalaiset raakut eli jokihelmisimpukat
  - Hukkajoen raakkutuho

Teemestarin kirjan nuoret lukijat ja kokemuksellinen tieto

- Kirjallisuus voi tarjota tietoa, joka välittyy *mielikuvituksen* avulla.
- Romaanin dystooppinen miljöö näyttää, millainen ilmastonmuutoksen turmelema tulevaisuuden ympäristö voisi olla.
- Lukija voi eläytyä fiktiiviseen maailmaan ja henkilöhahmoihin ja saada näin *kokemuksellista tietoa* siitä, millaista olisi elää dystooppisessa maailmassa.
- Fiktion keinot tekevät mahdolliseksi luonnontieteellisen tiedon kytkemisen yhteiskunnan kehityskulkuihin ja lukijoiden omiin kokemuksiin maailmasta.
- Lukeminen laajentaa *mahdollisen tajua*: se auttaa kuvittelemaan erilaisia tilanteita, ihmisiä, kohtaloita, kehityskulkuja.

Teemestarin kirja ja lukijoiden tunteet

- Tunteet vaikuttavat siihen, mikä tieto koetaan merkityksellisesti tai tärkeäksi.
- Tunteet voivat kannustaa toimintaan tai lannistaa ja estää toimintaa.
- Tutkimamme nuoret kertoivat romaanin herättävän monia tunteita, surua, ahdistusta, pelkoa, syyllisyyttä ja epätoivoa.
- Myös *empatiaa* pidetään tärkeänä puhuttaessa kirjallisuuden vaikuttavuudesta.
  - Empatia: sellainen asenne suhteessa muihin, jossa ollaan avoimia toisten ajatuksille ja tunteille ja halutaan ymmärtää niitä.
- Ilmastofiktion lukeminen synnytti monissa nuorissa halun toimia ilmastonmuutoksen estämiseksi. Halun syntyyn vaikuttivat romaanin tarjoama kokemuksellinen tieto ja lukemisen herättämät tunteet.

Kirjallisuuden lukeminen kouluissa

- Erityisen alttiita kirjallisuuden vaikutukselle ovat nuoret lukijat, joiden maailmankuva on vasta muotoutumassa.
- Jotta kirjallisuus voi vaikuttaa, vaaditaan riittävän hyvää lukutaitoa. Tässä suomalaisilla nuorilla on juuri nyt haasteita.
- Tarvitaan myös monipuolinen ja elävä kirjallinen kulttuuri, jossa lukeminen on nuorille sosiaalisesti hyväksytty tapa viettää aikaa ja joka tarjoaa erilaisille lukijoille heitä kiinnostavia, ajatuksia herättäviä teoksia.

NUORTENKIRJALLISUUS JA ILMASTOAHDISTUS

TT, dosentti Panu Pihkala

Helsingin yliopisto

panu.pihkala@helsinki.fi

Ilmastotunteiden kirjo

- Tunteet vaikuttavat monimutkaisella tavalla toimintaan
- Maailmankuvat vuorostaan vaikuttavat tunteisiin
  - Lisäksi monet muut sosiaaliset ja psykologiset tekijät vaikuttavat
- Lähde: Climate Emotions Wheel, julkaissut Climate Mental Health Network (2023)
  - Taustalla Pihkala, Panu (2022). Toward a Taxonomy of Climate Emotions. *Frontiers*.

Ilmastoahdistus

- Ilmastonmuutos voi aiheuttaa erilaista psyykkistä kuormitusta, jota usein kutsutaan laveasti ilmastoahdistukseksi.
- Pohjimmiltaan ahdistus (englanniksi anxiety) on tunnereaktio sellaisiin uhkiin, joihin liittyy jotain epäselvyyttä. Tämän vuoksi ahdistus on parhaimmillaan hyvin tärkeä reaktio, koska se voi auttaa reagoimaan uhkiin.
  - Tällaiseen ”käytännölliseen ahdistukseen” liittyy tiedon etsintä ja käyttäytymisvalintojen pohdinta.

Voimakas ilmastoahdistus

- Ahdistus voi muodostua myös liian voimakkaaksi ja jopa lamauttavaksi, jolloin tarvitaan erilaista tukea ja coping-keinoja vaikeiden tunteiden kanssa pärjäämiseen
- Suomessa tällaista tukea on kehittänyt esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan järjestöjen Ympäristö ja tulevaisuus mielessä –hanke (www.ymparistoahdistus.fi).

Nuorten ilmastotunteet

- Nuoret kokevat runsaasti erilaisia ilmastotunteita
- Nuorten huoli ilmastosta ja tulevaisuudesta sisältää usein vahvaa kritiikkiä vanhempia sukupolvia ja päättäjiä kohtaan.Vuonna 2021 tehdyssä laajassa kansainvälisessä kyselytutkimuksessa (Hickman ym.) yli puolet nuorista koki, että aiemmat päättäjät ovat pettäneet heidät ilmastopolitiikan suhteen.
- Nuorten ilmastoahdistus nivoutuu siten yhteen sukupolvien välisten suhteiden ja valtarakenteiden kanssa.

Dystopiat ja ilmastotunteet

- Ilmastodystopiat voivat tehdä erilaisia ilmastotunteita näkyväksi ja ymmärrettäväksi. Tämä voi tapahtua henkilöihin ja teoksen tapahtumiin eläytymällä, mutta myös teosten kuvaaman ekosysteemin kautta.
- Teosten kirjoittajilla voi olla selkeitä tavoitteita tiettyjen tunnereaktioiden herättämisessä, mutta monet tekijät vaikuttavat siihen, miten lukijat teoksen lopulta kokevat.
- Toni Lahtisen johtamassa hankkeessa havaitsimme, että Teemestarin kirjan ilmastodystopia herätti osassa lukiolaisista vastuuntuntoa ja huolta. Jotkut kertoivat syyllisyydentunteisiin liittyvistä pohdinnoista. Monet halusivat toimia.

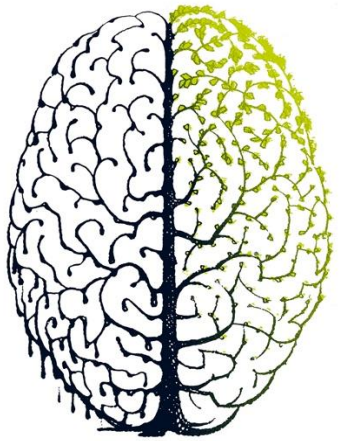
Dystopiat, toimijuus ja yhteistyö

- Kirjallisuus ja siihen sisältyvät tulevaisuudenvisiot voivat osaltaan vaikuttaa käsityksiin toimijuudesta.
- Tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota esimerkiksi siihen, annetaanko dystopioissa toimijuus pelkästään pienelle joukolle ihmisiä, sankareita. Tätä on pidetty mahdollisesti haitallisena, koska systeemitason ympäristökriisi vaatii yhteisöllistä toimijuutta ja yhteiskunnallisia yhteistyötä.
- Toisaalta yksittäiset sankarit voivat tarjota seikkailullisia mahdollisuuksia vaikeiden asioiden tutkailuun. Kuvaukset eri sukupolvien edustajien yhteistyöstä voivat ohjata kohti ajattelutapoja, joissa ristiriitoja nuorten ja vanhempien välillä pyritään ratkomaan.

Dystopiat ja tulevaisuusvisiot

- Tutkijat ovat sangen yksimielisiä siitä, että pelkät dystopiat tai pelkät utopiat eivät riitä, vaan tarvitaan myös tulevaisuudenvisioita, joissa molemmat yhdistyvät. Nuoret eivät pidä liian optimistisia utopioita enää uskottavina. Tarvitaan siis kertomuksia ja visioita, joissa ilmenevät sekä vaikeudet että positiivinen toiminta.

Kirjallisuus, journalismi ja ilmastolukutaito

Tiedetoimittaja, tietokirjailija

Mikko Pelttari

pelttari@pm.me

Mikä ilmastolukutaito?

- **Ilmastonmuutos on fysiikkaa**. Fossiilisten polttoaineiden ja kulutuksen vuoksi maapallo lämpenee nopeammin kuin kenties koskaan.
- **Ilmastonmuutos ei ole vain fysiikkaa**. Ilmasto lämpenee yhteiskuntien ja talouden aineenvaihdunnan vuoksi, ja siksi se on kulttuurinen ja poliittinen kysymys.
- **Kaikenmuutos**. Ilmastonmuutos liittyy arkeen, kulutukseen, liikkumiseen, ruokaan… Fysiikka on ilmastonmuutoksen ymmärtämisessä helppo osuus.
- **Viheliäisyys**. Yhteiskunnallinen *ilmastokriisi* on monin verroin monimutkaisempi asia ongelma kuin pelkkä lämpeneminen.
- **Lukutaidon tarve**. Ahdistus, epävarmuus siitä mitä pitäisi tehdä ja poliittinen polarisoituminen. Ilmastonmuutos on pakenee ideologisia rajaviivoja.

Kolme syytä: Miksi juuri ilmastolukutaito?

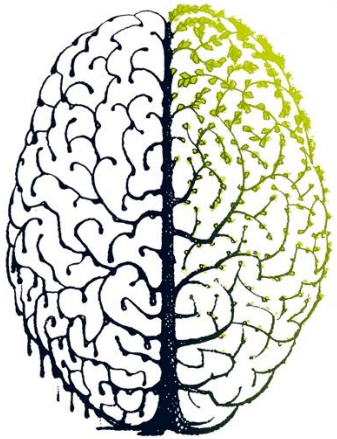
- **Hiiliperintö.** Hiilidioksidi kertyy ilmakehään ja viipyy siellä. Tämänhetkisessä lämpenemisessä on kyse menneisyyden päästöistä. Samalla tämän hetken päätökset ulottuvat kauas tulevaan.
- **Parhaimmillaankin voi käydä huonosti.** Tiedossamme ei ole turvallisen lämpenemisen rajaa. Nyt ilmasto on lämpenemässä ainakin kaksi astetta, ja siihen liittyy suuria riskejä. Emme tiedä, kuinka paljon lämpenemistä Atlantin lämpimät merivirrat, Suomen metsätalous tai Välimeren alueen maatalous kestävät. Varmaa tietoa tulevaisuudesta ei tule.
- **Ei ole taikaluotia.** Yhteiskuntaa ja elämänmuotoa uhkaavia tulevaisuudenkuvia voidaan ehkäistä, jos hiilidioksidin pitoisuus ilmakehässä ei enää kasva. Tähän tarvitaan päästöjen vähentämistä niin uuden teknologian kuin kulutuksen vähentämisen kautta. Samoin on ylläpidettävä luonnollisia hiilen nieluja.

Lukutaidon merkitys?

- Lukutaitoa tarvitaan yhä useammanlaisten tekstien tulkitsemiseen, kriittiseen ajatteluun sekä faktan ja fiktion rajojen hahmottamiseen.
- Lukutaito vaikuttaa maailmankuvien kehitykseen, ja ilmastonmuutos on tällä hetkellä valtava kulttuurinen ja maailmankuviin vaikuttava muutosvoima.
- Ilmastonmuutoksen ymmärtämiseksi tarvitaan erityistä tietoa ilmastokriisin syistä ja vaikutuksista sekä tiedelukutaitoa – kykyä ymmärtää tieteellisen tiedon luonnetta.
- Heikentynyt lukutaito vaikuttaa valmiuksiin pärjätä opinnoissa ja työelämässä, se on yhteydessä syrjäytymisen ja työttömyyden uhkaan ja se heikentää kansalaisten valmiuksia osallistua yhteiskunnan toimintaan.

Miten ilmastolukutaito vahvistuu?

- **Koulutus ja tutkimus**. Koska ilmastonmuutos läpäisee yhteiskunnan, koulujärjestelmällä on tärkeä rooli. Kaikki oppiaineet läpäisevät tavoitteet tukevat ilmastolukutaitoa. Tutkimus päätöksenteossa varmistaa, ettei ilmastonmuutos jää ”ympäristökysymykseksi”.
- **Mediaa**, joka osaa käsitellä ilmastokriisiä ilmastolukutaitoisesti. Tämä auttaa näkemään eri näkökulmia, joista jaetaan tieteellisesti pätevät kannat.
- **Asioihin keskittymistä**. Ilmastokeskustelua jarruttaa ilmastonmuutoksen leimaaminen ideologiaksi. Tämä on keino jarruttaa ilmastotoimia, ja jakaa yhteiskuntaa.
- **Kirjallisuus** muovaa suomalaisten näkökulmia yhteiskunnasta ja ympäristöstä monimuotoisempaan ja ymmärtävämpään suuntaan: Yrjö Kokko, Väinö Linna, Minna Canth. Olisiko tämänsyksyinen ”raakkukohu” noussut esiin näin ilman Anni Kytömäen Margaritaa?

Ilmastolukutaito

- **… ehkäisee ilmastojarruttelua.**
- **… vähentää ahdistusta.**
- **… edistää osallisuutta demokratiasta.**
- **… vahvistaa kriittistä toivoa.**